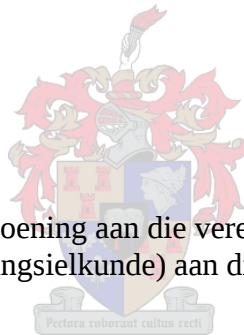

**LAAT-ADOLESENTE SE VREESHANTERINGSMEGANISMES EN WAARGENOME
DOELTREFFENDHEID DAARVAN:
'N HUIDIGE EN RETROSPEKTIEWE PROFIEL**

LIZÉ BOTHA

Werkstuk ingelewer ter gedeeltelike voldoening aan die vereistes vir die graad van Magister in Lettere
en Wysbegeerte (Voorligtingsielkunde) aan die Universiteit Stellenbosch

Studieleier: Dr. H. Loxton
Desember 2005

VERKLARING

Ek, die ondergetekende, verklaar hiermee dat die werk in hierdie werkstuk vervat, my eie oorspronklike werk is en ek dit nie vantevore in die geheel of gedeeltelik by enige universiteit ter verkryging van 'n graad voorgelê het nie.

Handtekening

Datum

OPSOMMING

Die primêre doelstelling van die onderhawige studie was die bepaling van 'n groep laat-adolescente se hanteringsmeganismes en hulle waargenome doeltreffendheid daarvan ten opsigte van normale vrese tydens, enersyds, hulle herroeping daarvan uit hulle vroeë kinderjare en andersyds, hulle huidige funksionering ten opsigte daarvan. Die sekondêre doelstelling was om vas te stel of daar enige geslagsverskille bestaan ten opsigte van hierdie groep laat-adolescente se vreeshanteringsmeganismes betreffende hulle vroeë-kinderjare-vrese, wat retrospektief deur hulle herroep is, en ook die bepaling van geslagsverskille ten opsigte van hulle vreeshanteringsmeganismes in respons tot hulle huidige vrese.

In die Suid-Afrikaanse konteks het Loxton (2004) die **primêre-sekondêre beheermodel** as 'n geskikte model voorgestel vir die beskrywing van jong kinders (tussen die ouderdomme van 5 en 7 jaar) se vreeshantering. Die **primêre-sekondêre beheermodel** is gebaseer op studies van onder andere Band en Weisz (1988) en Tremewan en Strongman (1991). Ten einde 'n vergelykende studie te kon doen oor laat-adolescente se retrospektiewe vrese, is hierdie model as raamwerk vir die onderhawige studie gebruik.

'n Groep laat-adolescente wat as eerstejaarstudente ingeskryf was aan 'n tersiêre instansie in die Wes-Kaap, Suid-Afrika, is genader om vrywillig aan hierdie studie deel te neem. Die vraelyste is voltooi deur 255 studente tussen die ouderdomme van 17 en 27 jaar, met 'n gemiddelde ouderdom van 19.4 jaar (SD=1.49). Onder hierdie groep van 255 studente was daar 52 manlike en 203 vroulike studente.

Die studie was 'n kombinasie van kwalitatiewe en kwantitatiewe navorsing, en was hoofsaaklik eksploratief van aard. Die Vrye-Opsie-Metode-Vraelys, wat deel uitmaak van 'n groter navorsingsprojek, was die eerste vraelys wat deur die studente ingevul is. Na aanleiding van die uitdrukking van vrese, is daar gefokus op die hantering van vrese en die waargenome doeltreffendheid daarvan. Om vergelykings te fasiliteer is die inhoud van die response en die aantal response gekodeer volgens kategorieë geïdentifiseer deur Band en Weisz (1988), Loxton (2004) en Tremewan en Strongman (1991).

Deelnemers het aangedui dat die doeltreffendste hanteringsmeganismes ook dié is wat die algemeenste toegepas word. Wat betref die standhoudendheid van vreeshanteringsmeganismes, wil dit voorkom of *direkte probleemoplossing* en *probleem-gefokusde vermyding* twee van die drie mees algemeen gerapporteerde en ook doeltreffendste hanteringsmeganisme van die vroeë kinderjare tot laat-

adolessensie bly. Geen statisties beduidende verskille tussen geslagsgroepe is gevind ten opsigte van hanteringsmeganismes wat tydens retrospeksie uit die vroeë kinderjare herroep is en die waargenome doeltreffendheid daarvan nie. Statisties betekenisvolle verskille is egter gevind tussen manlike en vroulike laat-adolessente in die rapportering van hanteringsmeganismes. Die meeste bevindinge van die onderhawige studie is bekragtig deur Loxton (2004) se onlangse Suid-Afrikaanse studie in hierdie veld.

ABSTRACT

The primary objective of the current study was to determine the fear-coping mechanisms of a group of late adolescents regarding normal fears and their perceived efficacy of these mechanisms during recall of their early childhood and their perception of their current functioning. The secondary aim of this study was to determine any gender differences in terms of this group of late adolescents' fear-coping mechanisms regarding their early-childhood fears, that were retrospectively recalled by them, and also to determine gender differences in terms of their fear-coping mechanisms in response to their current fears.

Within the South African context Loxton (2004) proposed the **primary-secondary control model** as a suitable model for describing the fear-coping mechanisms of young children (between the ages of 5 and 7 years). The **primary-secondary control model** is based on studies by Band and Weisz (1988) and Tremewan and Strongman (1991). This model was used as a framework for the current study in order to be able to do a comparative study of the current fear-coping mechanisms of late adolescents and their early-childhood fear-coping mechanisms reported retrospectively.

A group of late adolescents enrolled as first-year students at a tertiary institution in the Western Cape, South Africa, were approached to participate voluntarily. The questionnaires were completed by 255 students between the ages of 17 and 27 years, with a mean age of 19.4years (SD=1.49). Of the 255 participants 52 were male and 203 female.

The study was a combination of qualitative and quantitative research, which was mainly explorative in nature. The Free-Option-Method Questionnaire which forms part of a bigger research project, was the first questionnaire to be completed by the students. Based on the expression of fears, the focus was aimed at the coping of fears and the perceived efficacy thereof. In order to facilitate appropriate comparisons, the content of the responses as well as the number of responses were coded according to categories identified by Band and Weisz (1988), Loxton (2004) and Tremewan and Strongman (1991).

Participants reported that the most efficacious coping mechanisms were also those most frequently used. In terms of the sustainability of fear-coping mechanisms, it seems as though *direct problem solving* and *problem-focused avoidance* were two of the three most frequently used as well as the most efficacious coping mechanisms, during both early childhood and late adolescence. No statistical significant differences were found with regard to gender during the retrospective recall of fear-coping mechanisms and the perceived efficacy of early-childhood coping mechanisms. Statistical significant

differences were however found between gender groups with regard to fear-coping mechanisms during late adolescence. A recent study by Loxton (2004) relating to fear-coping mechanisms offered support for the majority of findings of the current study.

BEDANKINGS

Ek wil graag my dank en waardering teenoor die volgende persone en instansies uitspreek:

- Dr. Helene Loxton, my studieleier, vir haar waardevolle akademiese leiding en aanmoediging.
- Me. Marieanna le Roux vir haar professionele leiding, insette en volgehoue geduld en moeite.
- Mev. René Engelbrecht vir haar bekwame taalversorging en stilistiese aanbevelings.
- Spesiale dank aan my inspirerende ouers, George en Nadia, vir hulle jarelange emosionele en finansiële ondersteuning, liefde en onblusbare geloof in my.
- My liefdevolle suster, Gia, en my swaer, Johan, vir hul konstante aanmoediging en entoesiasme oor my studie.
- My familie, met veral spesiale dank aan oupa Hannes, ouma Estelle, oupa Piet en tannie Hanna.
- Die sielkunde-afdeling van Panorama Medi-Clinic, in die besonder Wiandi Storm en Nadine Saunders, vir hulle sorgsaamheid, aanmoediging en bystand.
- Die personeel van en vriende by Panorama Medi-Clinic vir al hulle belangstelling en aanmoediging.
- My mede-meestersgraad-klasmaats en -kollegas vir al die pret, belangstelling en aanmoediging tydens ons studie saam.
- Marian Campbell vir haar waardevolle begrip en empatie.
- My Hemelse Vader vir Sy eindelose genade en talryke seëninge wat my daartoe in staat gestel het om 'n droom te verwesenlik.

INHOUDSOPGAWE

	Bladsy
Verklaring	ii
Opsomming	iii
Abstract	v
Bedankings	vii
Lys van Tabele	xi
1. INLEIDING, MOTIVERING EN DOELSTELLINGS	1
1.1 Inleiding	1
1.2 Motivering	2
1.3 Navorsingsprobleem en doelstellings van hierdie studie	4
2. DEFINIËRING VAN SLEUTELKONSEPTE EN TERMINOLOGIE	5
2.1 Definiëring van vroeë kinderjare	5
2.2 Definiëring van laat-adolessensie	5
2.3 Definiëring van vrese	5
2.4 Definiëring van vreesshanteringsmeganismes	6
2.4.1 Hantering van vrese tydens vroeë kinderjare en waargenome doeltreffendheid	8
2.4.2 Hantering van vrese tydens laat-adolessensie en waargenome doeltreffendheid	10
2.5 Kontekstualisering van vroeë kinderjare en laat-adolessensie in Suid-Afrika	11
2.6 Geslag as onafhanklike veranderlike	12
3. METODOLOGIE	12
3.1 Deelnemers	12
3.2 Navorsingsontwerp	13
3.3 Meetinstrumente	13

3.4	Prosedure	14
3.5	Data-analise	14
4.	RESULTATE	15
4.1	Frekwensies van hanteringsmeganismes en waargenome doeltreffendheid van alle deelnemers soos gerapporteer in retrospeksie tot vroeë kinderjare	15
4.2	Frekwensies van hanteringsmeganismes volgens geslagsverspreiding soos gerapporteer in retrospeksie tot vroeë kinderjare	17
4.3	Frekwensies in persentasies van die deelnemers se waargenome doeltreffendheid tydens vroeë kinderjare op grond van geslagsverspreiding	19
4.4	Frekwensies van hanteringsmeganismes en waargenome doeltreffendheid tydens laat-adolessensie van alle deelnemers	20
4.5	Frekwensies van hanteringsmeganismes tydens laat-adolessensie volgens geslagsverspreiding	22
4.6	Vergelykings van die geslagsverskille rakende deelnemers se hanteringsmeganisme tydens laat-adolessensie: Mann-Whitney U-toetsresultate	24
4.7	Frekwensies in persentasies van deelnemers se waargenome doeltreffendheid tydens laat-adolessensie op grond van geslagsverspreiding	26
4.8	Kwalitatiewe vergelyking van die drie algemeenste vreeshanteringsmeganismes soos gerapporteer deur alle deelnemers tydens die onderhawige studie en 'n onlangse studie deur Loxton (2004)	26
4.9	Kwalitatiewe vergelyking van die drie doeltreffendste vreeshanteringsmeganismes soos gerapporteer deur alle deelnemers tydens die onderhawige studie en 'n onlangse studie deur Loxton (2004)	27
5.	BESPREKING	28
5.1	Alle deelnemers se vroeë-kinderjare-hanteringsmeganismes en waargenome doeltreffendheid daarvan soos gerapporteer tydens retrospeksie	29
5.2	Hanteringsmeganismes van laat-adolessensie en die waargenome doeltreffendheid daarvan soos gerapporteer deur alle deelnemers op die huidige tydstip	29

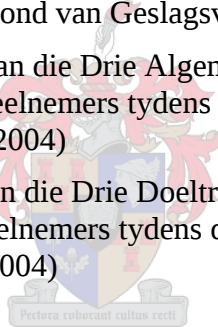
5.3	Hanteringsmeganismes van vroeë kinderjare en die waargenome doeltreffendheid daarvan deur alle deelnemers gerapporteer met betrekking tot geslagsverspreiding	30
5.4	Hanteringsmeganismes van laat-adolessensie en die waargenome doeltreffendheid daarvan deur alle deelnemers gerapporteer met betrekking tot geslagsverspreiding	31
5.5	Kwalitatiewe vergelyking van die drie algemeenste en doeltreffendste vreeshanteringsmeganismes soos gerapporteer deur alle deelnemers tydens die onderhawige studie en 'n onlangse studie deur Loxton (2004)	31
6.	GEVOLGTREKKING EN AANBEVELINGS	32
7.	VERWYSINGLYS	35

LYS VAN TABELLE

Bladsy

Tabel 1:	Frekwensies van Hanteringsmeganismes en Waargenome Doeltreffendheid van Alle Deelnemers soos Gerapporteer in Retrospeksie tot Vroeë Kinderjare (N=255)	16
Tabel 2:	Frekwensies van Hanteringsmeganismes volgens Geslagsverspreiding soos Gerapporteer in Retrospeksie tot Vroeë Kinderjare (N=255)	18
Tabel 3:	Frekwensies in Persentasies van die Deelnemers se Waargenome Doeltreffendheid tydens Vroeë Kinderjare op grond van die Geslagsverspreiding (N=255)	20
Tabel 4:	Frekwensies van Hanteringsmeganismes en Waargenome Doeltreffendheid tydens Laat-Adolesensie van Alle Deelnemers (N=255)	21
Tabel 5:	Frekwensies van Hanteringsmeganismes tydens Laat-Adolesensie volgens Geslagsverspreiding (N=255)	23
Tabel 6:	Vergelyking van die Geslagsverskille rakende die Deelnemers se Hanteringsmeganismes tydens Laat-Adolesensie: Mann-Whitney U-toetsresultate	25
Tabel 7:	Frekwensies in Persentasies van die Deelnemers se Waargenome Doeltreffendheid tydens Laat-Adolesensie op grond van Geslagsverspreiding (N=255)	26
Tabel 8:	'n Kwalitatiewe Vergelyking van die Drie Algemeenste Vreeshanteringsmeganismes soos Gerapporteer deur Alle Deelnemers tydens die Onderhawige Studie en 'n Onlangse Studie deur Loxton (2004)	27
Tabel 9:	'n Kwalitatiewe Vergelyking van die Drie Doeltreffendste Vreeshanteringsmeganismes soos Gerapporteer deur Alle Deelnemers tydens die Onderhawige Studie en 'n Onlangse Studie deur Loxton (2004)	28

1. INLEIDING, MOTIVERING EN DOELSTELLINGS

1.1 Inleiding

Die belangrikheid van doeltreffende vreeshanteringsmeganismes reeds van die vroeë kinderjare af, staan krities sentraal tot die optimale funksionering van die mens in al sy of haar lewensfases. Indien hierdie vaardighede nie vroeg reeds ontwikkel en suksesvol toegepas word nie, kan die implikasies verreikend wees wat betref die mens se geestesgesondheid.

Die frekwensie van fobies en angsversteurings by kinders en adolessente is groter as die algemene verwagting (Crosser, 2002; Ollendick & King, 1998). 'n Groot aantal volwassenes het in verklarings gerapporteer dat hulle ang en depressiewe simptome reeds 'n aanvang geneem het tydens hulle kinderjare en adolessensie (Ollendick & King, 1998).

Vrees en ang kom voor as 'n integrerende deel van die mens se normale funksionering en ontwikkeling. Alhoewel die inhoud van vrees oor tyd verander, is dit teenwoordig in alle lewensfases van die mens (Isaacs & Marks, 1978; Loxton, 2004). Daar word aanvaar dat die uiterste vorm van vrees verlamrend kan wees, terwyl matige vrees in der waarheid nuttig kan wees. In tye van bedreiging kan vrees die mens in staat stel om 'n moeilike of gevaarlike situasie te oorkom. Isaacs en Marks (1978) dui aan dat daar 'n optimale mate van vrees blyk te wees wat konstruktief bydra tot prestasie. In teenstelling daarmee kan 'n uiterste mate daarvan nadelig en afbrekend wees ten opsigte van die mens se normale funksionering (Isaacs & Marks, 1978).

Verskeie studies deur onder andere Barr, Boyce en Zelter (aangehaal in Rudolph, Dennig & Weisz, 1995) toon aan dat blootstelling aan stressors die funksionering van die immuunstelsel en die normale neurologiese ontwikkeling van kinders belemmer. Aangesien akute stres en alledaagse probleme geassosieer word met wanaangepaste adolessente en die latere ontwikkeling van psigopatologie, word daar klem geplaas op die begripvorming van doeltreffende hanteringsmetodes (Washburn-Ormachea, Hillman & Sawilowsky, 2004). Disfunksionele hanteringstyle is moontlike risikofaktore vir die ontwikkeling van psigopatologie by kinders (Muris, Van Brakel & Meesters, 1998). Hiermee word die belangrikheid van hanteringstyle beklemtoon.

Resultate van 'n studie deur Tremewan en Strongman (1991) dui daarop dat bedreigende situasies of gebeure, 'n verskeidenheid van hanteringsmeganismes ontlok. Isaacs en Marks (1978) verwys na die uitdrukking dat dit nie soseer belangrik is *wat* met 'n mens gebeur nie, maar eerder hoe dit hanteer word. Omdat vrees en ang so deel is van die daaglikse lewe, probeer die mens deurgaans op verskeie maniere om vrees met sukses te hanteer. Volgens Compas,

Connor-Smith, Saltsman, Thomsen en Wadsworth (2001) is dit van kardinale belang dat inligting oor die aard en doeltreffendheid van hanteringsmeganismes verkry word vir verdere navorsing en intervensie.

1.2 Motivering

Die huidige studie fokus op 'n groep laat-adolessente se hanteringsmeganismes en waargenome doeltreffendheid van normale vrese tydens, enersyds, hulle herroeping daarvan vanuit hulle vroeë kinderjare en andersyds, hulle huidige funksionering ten opsigte daarvan.

Bestaande navorsing oor die hantering van vrese tydens vroeë kinderjare word deur verskeie outeurs as gebrekkig vermeld (Band & Weisz, 1988; Loxton, 2004; Muris et al., 1998). Die meeste navorsing wat verwant is aan hierdie onderwerp, fokus grootliks op die hanteringsmeganismes van volwassenes (Compas et al., 2001; Loxton, 2004), en weens die gebrek aan literatuur oor die hantering van kindervrese, word navorsing dikwels aan die hand van die hanteringsraamwerk van volwassenes se vrese uitgevoer. Sipes, Rardin en Fitzgerald (1985) wat 'n soortgelyke retrospektiewe studie onderneem het met adolessente, ervaar dat die navorsing van kindervrese metodologies gesproke sporadies en wisselvallig is. Hieruit kan daar afgelei word dat daar tot op hede min ooreenstemmende bevindings is wat hanteringsmeganismes as navorsingsonderwerp betref. Verder blyk dit dat navorsing wat wel verband hou met die hanteringsmeganismes van kinders, grootliks toegespits is op spesifieke kwessies, onder meer mediese trauma (Rudolph et al., 1995), alledaagse stres (Band & Weisz, 1988), angs en depressie (Muris et al., 1998) en seksuele mishandeling (Spaccarelli, 1994).

As fases word die vroeë kinderjare en laat-adolessensie veral gekenmerk deur vorming en transisie, wat 'n invloed het op die geestesgesondheid en verdere ontwikkeling van die mens. Derhalwe is daar in hierdie studie ondersoek ingestel na vreeshanteringsmeganismes en die doeltreffendheid daarvan soos dit tydens hierdie twee lewensfases voorkom. Compas et al. (2001) beklemtoon die meervoudige waarde van navorsing wat oor hanteringsmeganismes gedoen is. Volgens sodanige navorsing kan hanteringsmeganismes wat tydens kinderjare ontwikkel, voorlopers wees van dié wat in latere lewensfases voorkom, onder meer in laat-adolessensie. In aansluiting hierby is hierdie navorsing ook van kardinale belang in die voorkoming en behandeling van toekomstige psigopatologie wat betref die verwerwing van inligting oor die aard en doeltreffendheid van hantering (Sandler, Wolchik, Mackinnon, Ayers & Roosa, aangehaal in Compas et al., 2001).

Volgens Band en Weisz (1988) bestaan daar weinig kennis oor die aard van vreeshantering in die alledaagse lewe van veral jong kinders, wat die belangrikheid van verkennende navorsing in hierdie veld belig. In aansluiting hierby meld Skinner, Edge, Altman en Sherwood (2003) dat daar 'n gebrek aan konsensus bestaan betreffende die dimensies en die kategorieë wat onderskei tussen die verskillende hanteringsmeganismes by kinders. Wat betref voorkomende intervensie bestaan daar, volgens Loxton (2004), 'n behoefte aan navorsing wat fokus op Suid-Afrikaanse kinders tussen die ouderdomme van 5 en 7 jaar.

Volgens Collins (aangehaal in Byrne, 2000) is navorsing onder adolessente tot onlangs oorheers deur die klassieke-ellende-teorie, wat die ontdekking van seksualiteit en identiteit beklemtoon. Die bestudering van adolessensie as navorsingsveld het reeds 'n verskuiwing in perspektief ondergaan. Vroeër jare sou navorsers uit 'n storm-en-drang-perspektief gewerk het, teenoor die meer kontemporêre siening wat groter klem lê op die uitdagings wat deel vorm van die ontwikkelingstake wat adolessente moet hanteer en oorkom (Bosma & Jackson; Frydenberg & Lewis; Powers, Hauser & Kilner; Isakson & Jarvis; aangehaal in Oğul & Gençöz, 2003). Die hantering en oorkoming van normatiewe vrese word in hierdie hoedanigheid beskou as 'n tipiese ontwikkelingstake en die navorsing wat hanteringsmeganismes van adolessente ondersoek, is hoofsaaklik verwant aan spesifieke kwessies, soos MIV (Lewis & Brown, 2002), en ook selfbeeld en angs (Byrne, 2000). Ondanks die toename in navorsing, is daar nie eenstemmigheid wat betref die uitvoerige konseptualisering van adolessente se hanteringsprosesse nie (Byrne, 2000; Washburn-Ormachena et al., 2004). Oğul en Gençöz (2003) verskaf 'n voorbeeld van hierdie gebrek aan ooreenstemming deur te vermeld dat navorsers verskillende benaminge gebruik ter klassifisering van hanteringsmeganismes. Die onderhawige studie blyk dus wetenskaplik relevant te wees.

Die sosiale relevansie van hierdie studie in die Suid-Afrikaanse konteks word veral belig deur die Verenigde Nasies se Handves van Kinderregte. Die Suid-Afrikaanse regering, by monde van die *African National Congress*, het verder spesifieke klem geplaas op die belangrikheid van die beskerming van die Suid-Afrikaanse kind en jeug se regte deur die 1997-Witskrif vir Maatskaplike Welsyn (Government Gazette, 1997). In sy toespraak tydens sy aanvaarding van die Nobel-vredesprys in Desember 1993, het oudpresident Nelson Mandela dit beklemtoon dat, hoewel kinders 'n samelewing se kosbaarste skat is, hulle terselfdertyd die kwesbaarste burgers in elke samelewing is (Mandela, 1993). Dr. Kenny Netshiombo (2001), dekaan van die fakulteit geesteswetenskappe aan die Universiteit van Venda, wys daarop dat die Suid-Afrikaanse sosiale omgewing minimale ondersteuning bied aan die Suid-Afrikaanse kind betreffende gesonde

emosionele ontwikkeling. Ondanks ruim navorsing is die uitwerking van geweld op die voorskoolse kind grootliks oor die hoof gesien.

Vrese word toenemend onder 4- tot 6-jarige kinders aangemeld, terwyl kinders dikwels geen hulp ontvang om hierdie vrese op 'n gepaste wyse te hanteer nie. Gepaardgaande hiermee beskik kinders in hierdie ouderdomsfase nie noodwendig oor die gepaste kennis en kognitiewe vermoë om hierdie vrese korrek te interpreteer nie (Tremewan & Strongman, 1991). Deur verdere navorsing op die gebied van laat-adolessensie, kan navorsers en versorgers die nodige begrip verkry van gepaste vreeshanteringsmeganismes betreffende kinders en adolessente. Dit sal verder daartoe bydra dat tydige bystand verleen kan word aan hulle wat betref die gebruik van doeltreffende hanteringsmeganismes en om moontlike toekomstige probleme in hierdie verband te oorkom.

1.3 Navorsingsprobleem en doelstellings

Die **primêre doelstellings** van hierdie studie is:

- om te bepaal watter **tipe en frekwensie van vreeshanteringsmeganismes in respons tot vroeë kinderjare-vrese** retrospektief deur 'n groep laat-adolessente herroep word; en
- om te bepaal wat die **waargenome doeltreffendheid van hierdie vreeshanteringsmeganismes** is in respons tot vroeë kinderjare-vrese, wat retrospektief deur 'n groep laat-adolessente herroep is; en
- om te bepaal watter **tipe en frekwensie van vreeshanteringsmeganismes in respons tot huidige vrese** deur 'n groep laat-adolessente aangemeld is; en
- om te bepaal wat die **waargenome doeltreffendheid van huidige vreeshanteringsmeganismes** is, wat deur 'n groep laat-adolessente aangemeld is.

Die **sekondêre doelstellings** van hierdie studie is:

- om vas te stel of daar enige **geslagsverskille** bestaan ten opsigte van die **vreeshanteringsmeganismes in respons tot vroeë kinderjare-vrese**, wat retrospektief deur 'n groep laat-adolessente herroep is; en

- om vas te stel of daar enige **geslagsverskille** bestaan ten opsigte van die **vreeshanteringsmeganismes in respons tot huidige vrese**, van 'n groep laat-adolessente.

2. DEFINIËRING VAN SLEUTELKONSEPTE EN TERMINOLOGIE

2.1 Definiëring van vroeë kinderjare

Vroeë kinderjare strek ongeveer vanaf 2- tot 6-jarige ouderdom (Botha, Van Ede, Louw, Louw & Ferns, 1998). Brems (2002) verwys na vroeë kinderjare as 'n tydperk van snelle verandering. Vir die doel van hierdie studie verwys vroeë kinderjare na die ouderdom van ongeveer 6 jaar. Vir die doeleindes van die studie verwys retrospektiewe profiel dus na die herroeping van vreesshanteringsmeganismes uit die vroeë kinderjare.

2.2 Definiëring van laat-adolessensie

Meyer (aangehaal in Wait, Meyer & Loxton, 2004) omskryf laat-adolessensie as die periode wat strek van die einde van die hoërskooljare tot die aanvaarding van volwasse rolle, dus tussen die ouderdom van 18 en 22 jaar. Daar word egter daarop gewys dat die ouderdomsgrense van volwassenheid nie onbuigsaam toegepas behoort te word nie (Gerdes, Louw, Van Ede & Louw, 1998). Die tydperk van laat-adolessensie word gekenmerk deur transformasie; die neem van lewensbelangrike besluite, soos die keuse van 'n beroep, die onderhoud van 'n eie huishouding, en die moontlike ontmoeting van 'n lewensmaat (Simons, Aysan, Thompson, Hamarat & Steele, 2002). In hierdie studie is gekyk na eerstejaarstudente wie se ouderdomme strek van 18 tot 24 jaar. Vir die doeleindes van die studie verwys die huidige profiel dus na die vreesshanteringsmeganismes tydens laat-adolessensie.

2.3 Definiëring van vrese

Per definisie kan vrese omskryf word as 'n normale reaksie tot 'n werklike of verbeelde bedreiging (Gullone, 2000; Gullone & King, 1993). Daar bestaan egter verskillende definisies van vrese en die term "vrese" word dikwels verwisselbaar gebruik met die terme "angs/angstigtheid" en "fobies" (Isaacs & Marks, 1978; Loxton, 2004). Alhoewel die onderskeiding tussen vrese, angs en fobies meestal arbitrêr voorkom, is dit wel belangrik om die drie terme van mekaar te onderskei (Isaacs & Marks, 1978).

Angs kan beskou word as 'n gemoedstoestand wat gekenmerk word deur erge negatiewe emosies en liggaamlike simptome (Barlow & Byrne, 1998). Dit kan ook verwys na 'n multi-komplekse

responssisteem met affektiewe, gedrags-, fisiologiese en kognitiewe komponente (Marks, 1987). Die wyse waarop Marks (aangehaal in Graziano, DeGiovanni & Garcia, 1979) onderskeid tref tussen *vrese* en fobies is deur die bevinding dat *vrese* normaalweg drie verskillende responssisteme ontlok, naamlik (a) owerste gedragsuitdrukkings, (b) koverste subjektiewe gevoelens en gedagtes en (c) fisiologiese aktiwiteite. Indien enige van hierdie drie responssisteme oormatig, deurlopend en onaanpasbaar voorkom, word dit as 'n fobie beskou.

Aan die keersy van die debat oor die onderskeid tussen *vrese*, angste en fobies, maak Van Eeden (aangehaal in Loxton, 2004) melding daarvan dat daar navorsers is wat die mening huldig dat *vrese* en angste meer ooreenstemmend as verskillend is. Dit is in die praktyk moeilik om tussen dié terme te onderskei en beide het komplekse sielkundige, fisieke en gedragsreaksiepatrone tot gevolg.

Navorsing oor *vrese* het dit dikwels ten doel om die inhoud van normatiewe *vrese* vir die verskillende ouderdomsgroepe te bepaal om sodoende daartoe in staat te wees om normale en abnormale *vrese* te voorspel (Loxton, 2004). Marks (1987) dui daarop dat sekere *vrese* standhoudend is en dat *vrese* wat tydens volwassenheid voorkom, uit die kinderjare voortspruit, soos die *vrese* vir bloedbeserings en *vrese* rakende diere. 'n Studie deur Eme en Schmidt (1978) bevestig dat die stabiliteit van die aantal en tipes *vrese* hoog is.

Vir die doeleindes van die onderhawige studie is *vrese* as konsep geoperasionaliseer en onderskei van angste op grond van die siening dat *vrese* 'n normale reaksie is op 'n spesifieke situasie of objek, terwyl angste daarenteen 'n oormatige en voortdurende reaksie tot 'n vae en onspesifieke situasie of objek is. Op grond van die beskikbare navorsing, word die siening gehuldig dat *vrese* as 'n stressor beskou kan word.

2.4 Definiëring van vreeshanteringsmeganismes

Volgens die voorlopers op hierdie navorsingsterrein, Lazarus en Folkman (aangehaal in Aspinwall & Taylor, 1997) verwys *hantering* na die proses betrokke by die bestuur van interne en eksterne eise, wat beskou word as veeleisend en die hulpbronne van die persoon oorskry. *Hantering* as navorsingsonderwerp word grootliks beskou as fundamenteel, juis weens die begrip wat dit verskaf oor hoe mense deur stres geaffekteer word (Skinner et al., 2003). Hanteringsvaardighede verwys na die doelbewuste, kognitiewe en gedragspogings wat gebruik word in die bestuur van stres (Fallin, Wallinga & Coleman, 2001). *Hantering* is die dinamiese fenomeen omskryf deur 'n stel kognitiewe en affektiewe handelinge, wat in werking gestel word in reaksie op 'n spesifieke probleem of kwessie (Frydenberg & Rowley, 1998).

Die bestaande navorsing oor *hantering* toon weinig ooreenstemming wat betref die konseptualisering en meting daarvan (Loxton, 2004; Rudolph et al., 1995; Skinner et al., 2003). In 'n studie deur Skinner et al. (2003) word daar genoem dat die term “hantering” weens die omvangrykheid van die betrokke gedrag, meer gedetailleerde spesifikasie vereis. *Hantering* is nie 'n een-dimensionele konsep nie en Aspinwall en Taylor (1997) onderskei tussen proaktiewe hantering, hantering tydens situasies van stres en antisiperende hantering. Proaktiewe hantering behels pogings aangewend voor moontlike stresvolle gebeure plaasvind om dit te voorkom, terwyl hantering van stres gedefinieer word as die aktiwiteite wat uitgevoer word om moontlik bedreigende omgewings- en intrapsigiese eise te oorkom, oorleef en verminder. Antisiperende hantering dui op die voorbereiding op die stresvolle gevolge van 'n naderende gebeurtenis (Aspinwall & Taylor). Proaktiewe hantering verskil van die ander twee tipes hantering op grond daarvan dat proaktiewe hantering vooraf plaasvind, niebestaande stressors aanspreek, verskillende vaardighede vereis en suksesvol is deur die gebruik van verskillende aktiwiteite (Aspinwall & Taylor, 1997).

Volgens bestaande literatuur oor die hanteringsmeganismes, is daar twee relevante konseptualiseringsraamwerke (Band & Weisz, 1988; Loxton, 2004; Tremewan & Strongman, 1991). Die eerste teoretiese perspektief behels **volwassene-gebaseerde hanteringswyses** en die tweede die **primêre-sekundêre beheermodel**.

Die **hanteringswysemodel**, wat ontwikkel is op grond van studies deur Folkman en Lazarus (aangehaal in Aspinwall & Taylor, 1997), fokus op twee breë benaderings met die klem op die onderliggende oogmerke van die gedrag. Hierdie model tref onderskeid tussen *probleem-gefokusde hantering* en *emosie-gefokusde hantering*. *Probleem-gefokusde hantering* behels pogings wat gemik is op die bestuur en modifikasie van die oorsprong van die probleem, terwyl *emosie-gefokusde hantering* die bestuur en vermindering van emosionele nood ten doel het.

Die **primêre-sekundêre beheermodel** is gebaseer op studies van onder andere Band en Weisz (1988) en Tremewan en Strongman (1991). Hierdie model omvat drie oorhoofse hanteringsbenaderings, naamlik *primêre beheer*, *sekundêre beheer* en *agtergelate beheer*. *Primêre beheer* omvat gedrag gerig op die wysiging van objektiewe toestande en gebeure. In teenstelling hiermee, strewe *sekundêre beheer* na die verhoging van aanpasbaarheid by bestaande toestande. *Agtergelate beheer* verwys na gedrag wat geen doel tot hantering nastrewe nie en kan ook beskou word as die mislukking van situasiehantering (Band & Weisz, 1988; Loxton, 2004). Hierdie breë kategorieë word verder aangevul deur 'n verfynde, beskrywende stel onderafdelings. *Primêre beheer* bestaan uit: (a) *direkte probleem-oplossing* - pogings om vrese

op 'n onmiddellike wyse te hanteer, (b) *probleem-gefokusde huil* - huil ter ontlokking van bystand en hulp van ander, (c) *probleem-gefokusde aggressie* - pogings wat daarop gemik is om vrese te oorkom deur middel van fisieke of verbale aggressie, en (d) *probleem-gefokusde vermyding* - gedragsuitdrukking as 'n poging tot die vermyding van die gevreesde situasie. *Sekondêre beheer* word onderverdeel in: (e) *sosiale/geestelike ondersteuning* - pogings om vrese te oorkom deur middel van sosiale of geestelike middele, (f) *emosie-gefokusde huil* - huil om uiting te gee aan opgehoopte gevoelens, (g) *emosie-gefokusde aggressie* - fisieke of verbale aggressie om uiting te gee aan opgehoopte emosies, (h) *kognitiewe vermyding* - pogings om gedagtes te vermy wat verband hou met vrese, en (i) *suiwer kennisies* - pogings gemik op die vermindering van vrese deur fantasie en gedagteverskuiwing. Ten slotte is daar *agtergelate beheer* met die onderafdeling (j) *niks doen* - wat daarop dui dat geen poging aangewend word om vrese te hanteer nie.

Jones (2000) beweer dat vrese wat tydens vroeë kinderjare voorkom, makliker gehanteer en aangespreek kan word, terwyl die adolessente-vrese, onder meer vrese oor die toekoms, weens die vaagheid daarvan nie so maklik gehanteer kan word nie. In teenstelling hiermee wys Compas et al. (2001) in hulle bevindings oor dekades se navorsing dat dit wil voorkom of die ontwikkeling van hantering tydens die vroeë kinderjare 'n aanduiding is van hanteringspatrone wat tydens latere lewensfasen voorkom. Band en Weisz (1988) is van mening dat hanteringsmeganismes oor situasies en ouderdomme heen varieer. Met 'n toename in ouderdom, vermeerder die gebruik van sekondêre hantering, terwyl primêre hantering afneem. Ter verklaring van hierdie bevindings, word daarop gewys dat die uitdrukking van sekondêre beheer nie waarneembaar is nie en daarom is dit onwaarskynlik dat hierdie hanteringswyse deur middel van waarneming aangeleer kan word. Dit word eerder bemeester as gevolg van latere kognitiewe ontwikkeling.

Vir die doeleindes van die onderhawige studie is hanteringsmeganismes as konsep geoperasionaliseer. Die bestaande literatuur maak dikwels interveranderlik gebruik van verskillende terme, soos hanteringstyle, beheerstrategieë en hanteringsmeganismes. In die onderhawige studie word daar slegs verwys na hanteringsmeganismes.

2.4.1 Hantering van vrese tydens vroeë kinderjare en waargenome doeltreffendheid

Die oorgrote meerderheid van kinders kom daagliks voor veelvoudige vrese te staan (King, Gullone, Ollendick, 1990). Volgens Green (1984) maak vrese 'n normale deel uit van die lewe van 'n kleuter. Tydens hierdie ouderdomsfase ontwikkel kinders 'n sterk verbeeldingswêreld, wat saamhang met hulle kognitiewe ontwikkeling en dit kan bydra tot vrese. Dit blyk dus dat

vreesverskynsels algemeen voorkom tydens kinders se ontwikkelingsjare en dat die meeste kinders reeds van hulle vroeë kinderjare af vrese ervaar. Gepaardgaande hiermee wil dit voorkom of kinders vanaf 'n vroeë ouderdom daartoe in staat is om spesifiek die inhoudsfenomene van die vreesverskynsels te identifiseer en te rapporteer.

Kinders openbaar 'n verskeidenheid van gedragspatrone in hulle pogings om probleme of ongewenste gevoelens te hanteer (Muris et al., 1998). Hierdie hanteringspogings is gemik op die verandering van stressors, terwyl ander pogings gerig is op die bestuur van emosies wat ontlok is deur stressors (Fallin et al., 2001).

Wanneer navorsing oor kinders se vreeshanteringsmeganismes oorweeg word, raai Fields en Prinz (1997) aan dat daar gelet word op die verskille wat voorkom tussen die hanteringsmeganismes van kinders en dié van volwassenes. Kinders se spektrum van hanteringsmeganismes word beperk deur die ontwikkelingsvlak waarop kognitiewe, sosiale, ekspressiewe en affektiewe funksionering geskied. Die gebrek aan lewenservaring, die realiteit van beperkte vryheid om aktief sekere lewenstressors te vermy, persoonlike en materiële afhanklikheid van versorgers, minder beheer oor omstandighede en die waargenome verskil tussen die omgewing van die kind en die volwassene, is verdere faktore wat 'n beperking plaas op die spektrum van hanteringsmeganismes van kinders.

Band en Weisz (1988) dui aan dat sekondêre beheer as hanteringsmeganisme toeneem met ouderdom. Soos kinders verder kognitief ontwikkel is hulle meer daartoe in staat om te onderskei tussen situasies wat wel gewysig kan word deur primêre hantering en tye wanneer sekondêre hantering meer gewens sal wees. Resultate toon aan dat situasies wat beskou word as meer beheerbaar vir kinders, onder meer skoolverwante kwessies, meer gereeld gehanteer word deur die gebruik van primêre beheerhanteringsmeganismes, terwyl sekondêre beheerhanteringsmeganismes meer voorkom waar mediese vrese en situasies ter sprake is. 'n Verdere moontlike verklaring vir die toename in aangemelde sekondêre beheerhanteringsmeganismes, hou moontlik verband met die moeilikheidsgraad verbonde aan die verduideliking en rapportering daarvan. Dit beteken dat kinders in die vroeë-kinderjare-fase nog nie daartoe in staat is om hierdie meganisme duidelik aan te meld nie en dit makliker vind om primêre beheerhanteringsmeganismes aan te meld (Band & Weisz). Ondanks die toename in sekondêre beheermeganismes soos kinders ouer word, is daar bevind dat *direkte probleem-oplossing* en *probleem-gefokusde aggressie* meer voorkom oor alle ouderdomme heen (Band & Weisz, 1988).

In 'n onlangse Suid-Afrikaanse studie deur Loxton (2004) is bevind dat kinders tussen die ouderdom van 5 tot 7 jaar, tydens die ervaring van vrees, hoofsaaklik gebruik maak van *sosiale/spirituele ondersteuning* as hanteringsmeganismes, gevolg deur *probleem-gefokusde vermyding* en *direkte probleemoplossing*.

Ten opsigte van die *waargenome doeltreffendheid* van hanteringsmeganismes toon kinders in die vroeë kinderjare dat primêre beheerhanteringsmeganismes as breë kategorie meer doeltreffend blyk te wees, terwyl ouer kinders meer melding maak van doeltreffende sekondêre beheerhanteringsmeganismes (Band & Weisz, 1988). Loxton (2004) bevind egter dat *sosiale/spirituele ondersteuning*, as 'n subkategorie van sekondêre beheerhanteringsmeganismes, ervaar word as die doeltreffendste hanteringsmeganisme onder kinders in die vroeë-kinderjare-fase.

2.4.2 Hantering van vrese tydens laat-adolessensie en waargenome doeltreffendheid

Met verwysing na die tydperk van adolessensie, waarmee storm-en-drang-gedrag geassosieer word, en ook onverantwoordelike, impulsiewe en emosie-belaaide gedrag, blyk dit dat die noodkrete van die adolessent dikwels nie die nodige aandag kry nie (Jones, 2000). Universiteits- en kollegestudente wêreldwyd staar daaglik talryke stressors in die gesig (Simons et al., 2002). Hierdie stressors wat adolessente gereeld ervaar, spruit voort uit die proses wat hulle ondergaan om die wêreld te probeer verstaan en hanteer (Washburn-Ormachea et al., 2004).

Frydenberg et al. (2003) maak melding van voorbeelde van tipiese adolessente-stressors wat die kern is van verskeie vrese. Pillay, Edwards, Sargent en Dhlomo (2001) het ondersoek ingestel na die angstigtheid van Suid-Afrikaanse universiteitstudente en bevind dat een uit elke ses studente in só 'n ernstige mate angssimptome ervaar, dat dit kliniese aandag vereis. Hierdie studente blyk dus kwesbaar te wees vir sielkundige nood in die aangesig van stressors en sal moontlik ook onsuksesvol in hulle studie wees. Lae vlakke van angstigtheid bevorder bewustheid en prestasie, terwyl hoë vlakke bydra tot 'n verskeidenheid van psigososiale probleme onder adolessente (Byrne, 2000).

Alhoewel die onvermydelike realiteit bestaan dat jong mense dikwels stres ervaar, word die wyse waarop hulle hierdie stres hanteer en hulle hanteringsvermoë as van die uiterste belang vir hulle funksionering beskou (Frydenberg et al., 2003). Aan die hand van bestaande navorsing wil dit voorkom asof adolessente verskillende hanteringstrategieë gebruik vir verskillende stressors (Frydenberg et al., 2003; Washburn-Ormachea et al., 2004).

In 'n studie deur Frydenberg et al. (2003) is bevind dat studente meer daartoe in staat voel om hanteringsresponse vir onmiddellike persoonlike kwellinge te aktiveer, en minder wat betref globale kwessies. *Probleemoplossingsmeganismes* word meer deur studente aangemeld ter hantering van persoonlike probleme as van globale probleme (Frydenberg et al., 2003). 'n Moontlike verklaring hiervoor kan wees dat studente die oortuiging handhaaf dat persoonlike probleme meer veranderbaar is as globale sosiale kwellinge.

Newcomb et al. (aangehaal in Oğul & Gençöz, 2003) maak melding van die aanname dat die doeltreffendheid van hanteringsmeganismes wat deur adolessente gebruik word, nie net korttermynuitkomst het wat betref hulle sielkundige aanpassing nie, maar ook hulle verdere ontwikkelingsprogressie in latere fases beïnvloed. Oğul en Gençöz (2003) bevind in 'n ondersoek na die hanteringsmeganismes van Turkse adolessente, dat *probleem-gefokusde hanteringsmeganismes* *emosie-gefokusde hanteringsmeganismes* oorheers wat betref die verligting van depressiewe simptome, maar nie die verligting van angssimptome nie. Daar kan dus afgelei word dat *probleem-gefokusde hanteringsmeganismes* doeltreffender is by die hantering van depressiewe simptome as by die hantering van angssimptome.

2.5 Kontekstualisering van vroeë kinderjare en laat-adolessensie in Suid-Afrika

Navorsers staan unieke uitdagings in die gesig ten opsigte van die multi-kulturele Suid-Afrikaanse konteks (Loxton, 2004).

Die hedendaagse Suid-Afrika gaan steeds gebuk onder die verreikende invloed van 'n geweldskultuur en die ellende van die politieke en sosio-ekonomiese ongelykhede van die verlede (Loxton, 2004). Fitzpatrick (aangehaal in Netshombo, 2001) dui daarop dat kinders se vlakke van depressie, angs en vrese toeneem tydens herhaalde blootstelling aan geweld. Duncan en Rock (1997) is van mening dat die kind in Suid-Afrika reeds 'n aansienlike prys moes betaal weens die gevolge van politieke geweld. Smith en Holford (aangehaal in Netshombo, 2001) beskou Suid-Afrikaanse kinders as slagoffers van direkte en indirekte politieke geweld weens sosiale struwelinge, werkloosheid, kriminele geweld, huishoudelike geweld en akute persoonlike onveiligheid.

Die lewe van 'n Suid-Afrikaanse student word dikwels beskou as sorgeloos, sonder vrese, bekommernisse of angstigtheid. Ondanks hierdie idee van die "sorgvrye" tyd in 'n mens se lewe, is daar algemeen bevind dat Suid-Afrikaanse universiteitstudente geneig is tot angs (Pillay et al., 2001). Geweld, tersiêre opleiding, verwagtinge van ouers, groepsdruk en onsekerheid met betrekking tot die toekoms is slegs 'n handjievol van die kwessies wat deel uitmaak van die

hedendaagse student se vrese en stressors (Jones, 2000). Verdere angstigheid kan moontlik toegeskryf word aan akademiese druk, studieprogramme, eksamens en ander nie-akademiese kwessies (Pillay et al., 2001).

In die Suid-Afrikaanse konteks het Loxton (2004) die **primêre-sekondêre beheermodel** as 'n geskikte model gestel vir die beskrywing van jong kinders (tussen die ouderdomme van 5 en 7 jaar) se vreeshantering. Ten einde 'n vergelykende studie te kon doen oor laat-adolessente se retrospektiewe vrese, is hierdie model as raamwerk vir die onderhawige studie gebruik.

2.6 Geslag as onafhanklike veranderlike

Dit wil voorkom of geslagsverskille in hanteringsresponse 'n onafhanklike veranderlike is en belangrike implikasies inhou vir die praktyk en die beplanning van moontlike intervensie in dié verband. In nuwe navorsing behoort daar dus aandag geskenk te word aan die uitwerking van geslag op hanteringsmeganismes (Rudolph et al., 1995). Navorsing deur Loxton (2004) rapporteer beduidende verskille tussen geslagte tydens die vroeë kinderjare ten opsigte van gerapporteerde hanteringsmeganismes. Seuns rapporteer meer *probleem-gefokusde aggressie* en *probleem-gefokusde vermyding* teenoor dit wat meisies rapporteer. In 'n studie deur Muris et al. (2001) is bevind dat meisies meer as seuns gebruik maak van ouers se ondersteuning en bystand as 'n hanteringsmeganisme. Geen statisties beduidende verskille tussen die geslagte is aangemeld wat betref die waargenome doeltreffendheid van hanteringsmeganismes nie.

Byrne (2002) beweer dat die wyse waarop adolessente lewenstressors hanteer, geslagspesifiek is. Ten opsigte van studente se hanteringsmeganismes, word daar tydens 'n retrospektiewe studie ook deur Sipes et al. (1985) bevind dat beduidende verskille gerapporteer is. Meer aktiewe hanteringswyses en vreesoorkoming is onder seuns bevind, terwyl meisies 'n groter verskeidenheid van hanteringsmeganismes getoon het. Verskeie studies gee aandag aan geslagsverskille ten opsigte van hanteringsmeganismes, maar die bevindinge is inkonsekwent en die verklaring van hierdie inkonsekwenthede onduidelik (Washburn-Ormachea et al., 2004).

3. **METODOLOGIE**

3.1 Deelnemers

'n Groep laat-adolessente wat as eerstejaarstudente ingeskryf was by die Fakulteit Lettere en Wysbegeerte van 'n tersiêre instansie in die Wes-Kaap, Suid-Afrika, is genader om vrywillig aan hierdie studie deel te neem. Die vraelyste is voltooi deur 255 studente tussen die ouderdomme van 17 en 27 jaar, met 'n gemiddelde ouderdom van 19,4 jaar (SD=1,49). Dit het plaasgevind in

die teenwoordigheid van 'n dosent en 'n navorsingsassistent. In hierdie groep van 255 studente was 52 manlike en 203 vroulike studente.

Tydens 'n studie deur Pillay et al. (2001) wat ondersoek ingestel het na die angstigheid van universiteitstudente, word daar melding gemaak daarvan dat die verhouding van vroue tot mans in die steekproef hoër was as die nasionale gemiddelde van universiteitstudente. Daarop is gewys dat die getal vroulike studente in sielkundeklasse aansienlik meer is as manlike studente, moontlik weens geslagsverskille in die beroepskeuse. Net so was die getal vroulike studente in die onderhawige studie ook aansienlik meer as die manlike deelnemers en moontlik ook meer as die gemiddelde van universiteitstudente.

3.2 Navorsingsontwerp

Die studie is 'n kombinasie van kwalitatiewe en kwantitatiewe navorsing, wat hoofsaaklik eksploratief van aard was. Die onderhawige studie is dus gebaseer op laat-adolesente se terugskouende en ook huidige beskrywings van hulle vreeshanteringsmeganismes. Die Vrye-Opsie-Metode-Vraelys het die geleentheid verskaf dat die kwalitatiewe aspek van hierdie navorsing ondersoek kon word, aangesien die deelnemers se response nie gelei is deur spesifieke vrae nie.

3.3 Meetinstrumente

Die Vrye-Opsie-Metode-Vraelys is die eerste vraelys, wat deel uitmaak van 'n groter navorsingsprojek, wat deur die studente voltooi is. 'n Aantal oop-einde-vrae is gevra sodat die studente die geleentheid gehad het om vrylik te antwoord. Na aanleiding van die uitdrukking van vrese is gefokus op die hantering van vrese en waargenome doeltreffendheid.

Slegs die volgende vrae is met betrekking tot die huidige studie ondersoek:

Retrospektiewe profiel (op ongeveer 6-jarige ouderdom):

1. Wat het jy gedoen of gedink toe jy bang was?
2. Het dit gehelp?

Huidige profiel:

1. Wat dink of doen jy om jou vrese beter te maak?
2. Help dit jou om jou vrees beter te hanteer?

Ander vrae en vraelyste is nie relevant wat hierdie studie betref nie en is gevolglik nie in ag geneem nie.

Die deelnemers se response wat die inhoud van hulle huidige en retrospektiewe hanteringsmeganismes en die waargenome doeltreffendheid daarvan omskryf het, is saam gekwantifiseer en gegroepeer volgens 11 kategorieë wat deur Loxton (2004) geïdentifiseer is in haar navorsing. Die gebruik van hierdie kategorieë het vergelykings moontlik gemaak tussen die bevindinge van die onderhawige studie en die resultate van vorige navorsing. Dieselfde prosedure is vir die huidige profiel gebruik met betrekking tot hanteringsmeganismes en waargenome doeltreffendheid, ten einde kommentaar te kon lewer op die kontinuïteit van sekere hanteringsmeganismes en waargenome doeltreffendheid.

3.4 Prosedure

Nadat die nodige toestemming van die universiteitsowerhede verkry is om die navorsing uit te voer, is die data op twee agtereenvolgende dae ingesamel. Gedurende drie lesingure is eerstejaargestudente gevra om vrywillig deel te neem aan die studie. Etiese kwessies is behandel en vertroulikheid, anonimiteit en vrywilligheid van deelname is verseker. Die vraelyste is in beide Afrikaans en Engels aangebied.

3.5 Data-analise

Vir die doeleindes van die onderhawige studie is data verkry deur slegs die Vrye-Opsie-Metode-Vraelys te gebruik. Hierdie response is hoofsaaklik van 'n kwalitatiewe aard, alhoewel die kwalitatiewe analise eers gedoen is nadat kwantitatiewe prosedures afgehandel is. Die inhoud van die response en die aantal response is gekodeer volgens die kategorieë geïdentifiseer deur Band en Weisz (1988), Loxton (2004) en Tremewan en Strongman (1991) om sodoende vergelykings te fasiliteer.

Die data-analise is gedoen deur die gebruik van die *Statistical Package of Social Science* (SPSS) (George & Mallery, 1999) om die beskrywende statistieke te bereken. Ooreenkomste tussen die tipes hanteringsmeganismes en biografiese veranderlikes is bereken deur gebruik te maak van die Kruskal-Wallis-eenrigting-ANOVA, en die verskille deur die gebruik van die Mann-Whitney U-toets.

Hoewel die grootte van die steekproef voldoende was vir die gebruik van parametriesse metodes, is daar deur die toepassing van die Kolmogorov-Smirnov-toets bepaal dat die data nie-

parametries was. Omdat die data dus nie normaal verspreid was nie, moes daar gebruik gemaak word van die Mann-Whitney U-toets vir die toetsing van beduidendheid (Field, 2005).

4. RESULTATE

Die deelnemers was nie beperk tot slegs een respons betreffende die hanteringsmeganismes wat hulle aangemeld het ten opsigte van hulle vroeë kinderjare en laat-adolessensie nie. Op grond hiervan sou dit dan moontlik wees dat een deelnemer veelvoudige response kon hê.

Die resultate van die hanteringsmeganismes, doeltreffendheid en geslagsverskille word gerapporteer volgens die vroeë kinderjare en die laat-adolessensie.

4.1 Frekwensies van hanteringsmeganismes en waargenome doeltreffendheid van alle deelnemers soos gerapporteer in retrospeksie tot vroeë kinderjare

Tabel 1 verteenwoordig die hanteringsmeganismes en waargenome doeltreffendheid van alle deelnemers tydens hulle vroeë kinderjare, wat retrospektief gerapporteer is. Die drie mees gebruikte hanteringsmeganismes sowel as die waargenome doeltreffendheid van elkeen word daarna kortliks gerapporteer.

Tabel 1

Frekwensies van Hanteringsmeganismes en Waargenome Doeltreffendheid van Alle Deelnemers soos Gerapporteer in Retrospeksie tot Vroeë Kinderjare (N=255).

Hanteringsmeganismes	Totale hantering (N = 255)		Doeltreffende hantering		Ondoeltreffende hantering		Onsekere hantering	
	Frek.	%	Frek.	%	Frek.	%	Frek.	%
Primêre beheer								
Direkte probleemoplossing	55	21.6	34	13.3	10	3.9	11	4.3
Probleem-gefokusde huil	27	10.6	6	2.4	8	3.1	13	5.1
Probleem-gefokusde aggressie	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0
Probleem-gefokusde vermyding	49	19.2	28	11.0	11	4.3	10	3.9
Subtotaal: Primêre beheerstrategieë	131	51.4	68	26.7	29	11.4	34	13.3
Sekondêre beheer								
Sosiale/spirituele ondersteuning	77	30.2	69	27.1	2	0.8	6	2.4
Emosie-gefokusde huil	0	0	0	0	0	0	0	0
Emosie-gefokusde aggressie	0	0	0	0	0	0	0	0
Kognitiewe vermyding	26	10.2	18	7.1	0	0	8	3.1
Suiwer kennisies	13	5.1	11	4.3	2	0.8	0	0
Subtotaal: Sekondêre beheerstrategieë	116	45.5	98	38.4	4	1.6	14	5.5
Agtergelate beheer								
Niks doen	10	3.9	0	0	4	1.6	6	2.4
Weet nie	0	0	0	0	0	0	0	0
Subtotaal: Agtergelate beheerstrategieë	10	3.9	0	0	4	1.6	6	2.4
Totaal	257	100.8	166	65.1	37	14.5	54	21.2

- Nie alle persentasies gee 'n totaal van 100 nie, weens afronding en meervoudige response van deelnemers, en weens afronding gee nie alle subtotaalpersentasies 'n somtotaal van die subkategorie nie.

Tabel 1 verteenwoordig die hanteringsmeganismes en waargenome doeltreffendheid van alle deelnemers tydens vroeë kinderjare, wat retrospektief gerapporteer is. Die tabel dui op die frekwensie van verskillende hanteringsmeganismes volgens 11 kategorieë en die waargenome doeltreffendheid volgens 3 kategorieë soos aangemeld deur al die deelnemers.

Volgens Tabel 1 wys die resultate daarop dat die hanteringsmeganisme wat die meeste gebruik is deur die deelnemers, in respons tot vrese tydens hulle vroeë kinderjare, **sosiale/spirituele ondersteuning** (30.2%) is, gevolg deur **direkte probleem-oplossing** (21.6%) en **probleem-gefokusde vermyding** (19.2%).

Verbatim voorbeelde van **sosiale/spirituele ondersteuning** is “my ouers geroep”, voorbeelde van **direkte probleem-oplossing** is “probeer om die situasie vir myself veiliger te maak” en voorbeelde van **probleem-gefokusde vermyding** is “weggekruip”.

Van die drie mees gebruikte hanteringsmeganismes as response, word die waargenome doeltreffendheid van elk kortliks gerapporteer. **Sosiale/spirituele ondersteuning** wat deur 30.2% van die groep gekies is, is deur 27.1% as doeltreffend beskou, terwyl 0.8% dit as ondoeltreffend ervaar het en 2.4% onseker was oor die doeltreffendheid van hierdie hanteringsmeganisme. Uit al die response het 21.6% melding gemaak van **direkte probleem-oplossing**, waarvan 13.3% dit as doeltreffend ervaar het, 3.9% as ondoeltreffend en 4.3% onseker was oor die doeltreffendheid daarvan. Laastens is **probleem-gefokusde vermyding** deur 19.2% van die groep aangemeld, waarvan 11.0% dit as doeltreffend ervaar het, 4.3% as ondoeltreffend en 3.9% onseker was oor die waargenome doeltreffendheid.

4.2 Frekwensies van hanteringsmeganismes volgens geslagsverspreiding soos gerapporteer in retrospeksie tot vroeë kinderjare

Die frekwensies van hanteringsmeganismes volgens die geslagsverspreiding tydens vroeë kinderjare word in Tabel 2 saamgevat.

Tabel 2

Frekwensies van Hanteringsmeganismes volgens Geslagsverspreiding soos Gerapporteer in Retrospeksie tot Vroeë Kinderjare (N=255)

Hanteringsmeganismes	Totale hantering		Seuns (n=52)		Meisies (n=203)	
	Frek.	%	Frek.	%	Frek.	%
Primêre beheer						
Direkte probleemoplossing	55	21.6	9	17.3	46	22.7
Probleem-gefokusde huil	27	10.6	2	3.8	25	12.3
Probleem-gefokusde aggressie	0	0.0	0	0	0	0
Probleem-gefokusde vermyding	49	19.2	6	11.5	43	21.2
Subtotaal: Primêre beheerstrategieë	131	51.4	17	32.7	114	56.2
Sekondêre beheer						
Sosiale/spirituele ondersteuning	77	30.2	15	28.8	62	30.5
Emosie-gefokusde huil	0	0	0	0	0	0
Emosie-gefokusde aggressie	0	0	0	0	0	0
Kognitiewe vermyding	26	10.2	5	9.6	21	10.3
Suiwer kognisies	13	5.1	3	5.8	10	4.9
Subtotaal: Sekondêre beheerstrategieë	116	45.5	23	44.2	93	45.8
Agtergelate beheer						
Doen niks	10	3.9	2	3.8	8	3.9
Weet nie	0	0	0	0	0	0
Subtotaal: Agtergelate beheerstrategieë	10	3.9	2	3.8	8	3.9
Totaal	257	100.8	42	80.8	215	105.9

- Nie alle persentasies gee 'n totaal van 100 nie, weens afronding en meervoudige response van deelnemers, en weens afronding gee nie alle subtotaalpersentasies 'n somtotaal van die subkategorie nie.

Tabel 2 dui die frekwensie van verskillende hanteringsmeganismes volgens 11 kategorieë aan, soos onderskeidelik gerapporteer deur die mans- en vrouestudente, in retrospeksie tot hulle vroeë kinderjare. Deelnemers kon meer as een respons rapporteer.

Die volgende rangorde ten opsigte van geslagsverspreiding is verkry vir die hanteringsmeganismes wat die meeste gerapporteer is (sien Tabel 2).

Rangorde van hanteringsmeganismes soos gerapporteer deur beide geslagte

1. Sosiale/spirituele ondersteuning
2. Direkte probleemoplossing
3. Probleem-gefokusde vermyding

Mann-Whitney U-toetsresultate ten opsigte van die vergelyking van die deelnemers se geslagsverskille wat betref hulle hanteringsmeganismes tydens hulle vroeë kinderjare:

Volgens die Mann-Whitney U-toetsresultate was daar geen statisties beduidende verskille tussen die geslagte nie wat betref die retrospektiewe rapportering van hanteringsmeganismes van vrese tydens vroeë kinderjare.

4.3 Frekwensies in persentasies van die deelnemers se waargenome doeltreffendheid tydens vroeë kinderjare op grond van die geslagsverspreiding

Tabel 3 verteenwoordig die frekwensies in persentasies van die deelnemers se waargenome doeltreffendheid op grond van die geslagsverspreiding.

Tabel 3

Frekwensies in Persentasies van die Deelnemers se Waargenome Doeltreffendheid tydens Vroeë Kinderjare op grond van die Geslagsverspreiding (N=255)

Waargenome doeltreffendheid	Totale groep (N=255)		Seuns (n=52)		Meisies (n=203)	
	Frek.	%	Frek.	%	Frek.	%
Doeltreffende hantering	125	49.0	28	53.8	97	47.8
Ondoeltreffende hantering	32	12.5	8	15.4	24	11.8
Onseker	98	38.4	16	30.8	82	40.4
Totaal	255	100	52	100	203	100

Daar kan uit Tabel 3 afgelei word dat sowel die manlike as die vroulike studente hulle hanteringsmeganismes tydens hulle vroeë kinderjare retrospektief as doeltreffend ervaar eerder as ondoeltreffend of onseker. Om vas te stel of die geslagsverskille statisties betekenisvol is, is die Mann-Whitney U-toets gebruik en die resultate dui daarop dat daar, wat retrospeksie betref, geen statisties beduidende verskille was nie tussen seuns en meisies se waargenome doeltreffendheid van die hanteringsmeganismes wat gebruik is tydens hulle vroeë kinderjare.

4.4 Frekwensies van hanteringsmeganismes en waargenome doeltreffendheid tydens laat-adolessensie van alle deelnemers

Die hanteringsmeganismes en waargenome doeltreffendheid van alle deelnemers wat tydens laat-adolessensie gerapporteer is, word in Tabel 4 verteenwoordig.

Tabel 4

Frekwensies van Hanteringsmeganismes en Waargenome Doeltreffendheid tydens Laat-Adolesensie van Alle Deelnemers (N=255)

Hanteringsmeganismes	Totale hantering (N=255)		Doeltreffende hantering		Ondoeltreffende hantering		Onsekere hantering	
	Frek.	%	Frek.	%	Frek.	%	Frek.	%
Primêre beheer								
Direkte probleemoplossing	109	42.7	92	48.9	13	34.2	4	13.8
Probleem-gefokusde huil	1	0.4	1	0.5	0	0	0	0
Probleem-gefokusde aggressie	0	0	0	0	0	0	0	0
Probleem-gefokusde vermyding	44	17.3	35	18.6	9	23.7	0	0
Subtotaal: Primêre beheerstrategieë	154	60.4	128	50.2	22	8.6	4	13.8
Sekondêre beheer								
Sosiale/spirituele ondersteuning	26	10.2	19	10.1	6	15.8	1	3.4
Emosie-gefokusde huil	2	0.8	2	1.1	0	0	0	0
Emosie-gefokusde aggressie	0	0	0	0	0	0	0	0
Kognitiewe vermyding	43	16.9	39	20.7	4	10.5	0	0
Suiwer kognisies	66	25.9	57	30.3	7	18.4	2	6.9
Subtotaal: Sekondêre beheerstrategieë	137	53.7	117	45.9	17	6.7	3	1.8
Agtergelate beheer								
Niks doen	17	6.7	5	2.7	11	28.9	1	3.4
Weet nie	0	0	0	0	0	0	0	0
Subtotaal: Agtergelate beheerstrategieë	17	6.7	5	2.7	11	28.9	1	3.4
Totaal	305	120.8	250	98.0	50	19.6	8	3.1

- Nie alle persentasies gee 'n totaal van 100 nie, weens afronding en meervoudige response van deelnemers, (en weens afronding) gee nie alle subtotaalpersentasies 'n somtotaal van die subkategorie nie.

Tabel 4 verteenwoordig die hanteringsmeganismes en waargenome doeltreffendheid van alle deelnemers tydens laat-adolessensie. Die tabel dui op die frekwensie van verskillende hanteringsmeganismes volgens 11 kategorieë en die waargenome doeltreffendheid volgens 3 kategorieë soos aangemeld deur al die deelnemers.

Volgens Tabel 4 dui die resultate daarop dat die deelnemers die meeste melding maak van die gebruik van **direkte probleemoplossing** (42.7%), gevolg deur **suiwer kennisies** (25.9%) en **probleem-gefokusde vermyding** (17.3%) as 'n hanteringsmeganisme in respons tot huidige vrese.

Verbatim voorbeelde van **direkte probleem-oplossing** is “probeer om die situasie vir myself veiliger te maak”, Voorbeelde van **suiwer kennisies** is “probeer om myself te kalmeer en te dink oor wat met my gebeur het” en voorbeelde van **probleem-gefokusde vermyding** is “weggekruip”.

Direkte probleemoplossing is deur 42.7% van die deelnemers aangemeld as hanteringsmeganisme, waarvan 48.9% dit as die doeltreffendste hanteringsmeganisme ervaar het, gevolg deur 34.2% wat hierdie meganisme as ondoeltreffend ervaar het en 13.8% wat onseker was oor die doeltreffendheid daarvan. **Suiwer kennisies** is deur 25.9% aangedui, waarvan 30.3% dit as doeltreffend en 18.4% as ondoeltreffend beskou het en 6.9% onseker was oor die mate van doeltreffendheid daarvan. Laastens is daar **probleem-gefokusde vermyding** wat deur 17.3% aangemeld is, waarvan 18.6% dit as doeltreffend en 23.7% as ondoeltreffend beskou.

4.5 Frekwensies van hanteringsmeganismes tydens laat -adolessensie volgens geslagsverspreiding

Van die drie mees gebruikte hanteringsmeganismes as response op vrees, word die waargenome doeltreffendheid van elk kortliks gerapporteer. Die frekwensies van hanteringsmeganismes volgens die geslagsverspreiding tydens laat-adolessensie word in Tabel 5 saamgevat.

Tabel 5

Frekwensies van Hanteringsmeganismes tydens Laat-Adolesensie volgens Geslagsverspreiding (N=255)

Hanteringsmeganismes	Totale hantering		Mans (n=52)		Vroue (n=203)	
	Frek.	%	Frek.	%	Frek.	%
Primêre beheer						
Direkte probleemoplossing	55	21.6	22	42.3	87	42.9
Probleem-gefokusde huil	27	10.6	0	0	1	0.5
Probleem-gefokusde aggressie	0	0.0	0	0	0	0
Probleem-gefokusde vermyding	49	19.2	3	5.8	41	20.2
Subtotaal: Primêre beheerstrategieë	131	51.4	25	48.1	129	63.5
Sekondêre beheer						
Sosiale/spirituele ondersteuning	77	30.2	1	1.9	25	12.3
Emosie-gefokusde huil	0	0	1	1.9	1	0.5
Emosie-gefokusde aggressie	0	0	0	0	0	0
Kognitiewe vermyding	26	10.2	5	9.6	38	18.7
Suiwer kognisies	13	5.1	17	32.7	49	24.1
Subtotaal: Sekondêre beheerstrategieë	116	45.5	24	46.2	113	55.7
Agtergelate beheer						
Doen niks	10	3.9	5	9.6	12	5.9
Weet nie	0	0	0	0	0	0
Subtotaal: Agtergelate beheerstrategieë	10	3.9	5	9.6	12	5.9
Totaal	257	100.8	54	103.8	254	125.1

- Nie alle persentasies gee 'n totaal van 100 nie, weens afronding en meervoudige response van deelnemers, (en weens afronding) gee nie alle subtotaalpersentasies 'n somtotaal van die subkategorie nie.

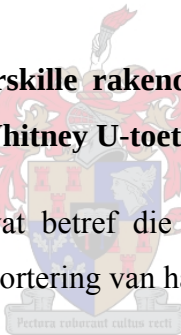
Tabel 5 dui die frekwensie van verskillende hanteringsmeganismes volgens 11 kategorieë aan, soos onderskeidelik gerapporteer deur die manlike en vroulike laat-adolessente. Let daarop dat deelnemers meer as een respons kon rapporteer.

Die volgende rangorde wat betref geslagsverspreiding is verkry vir die hanteringsmeganismes wat die meeste gerapporteer is (sien Tabel 5).

	Hanteringsmeganismes (Mans)	Hanteringsmeganismes (Vroue)
1.	Direkte probleemoplossing	Direkte probleemoplossing
2.	Suiwer kognisies	Suiwer kognisies
3.	Kognitiewe vermyding/	Probleem-gefokusde vermyding
	Niks doen	

4.6 Vergelykings van die geslagsverskille rakende deelnemers se hanteringsmeganismes tydens laat-adolessensie: Mann-Whitney U-toetsresultate

Tabel 6 rapporteer die bevindinge wat betref die statisties beduidende verskille tussen die geslagte tydens die retrospektiewe rapportering van hanteringsmeganismes van vrese tydens laat-adolessensie.

Tabel 6

Vergelyking van die Geslagsverskille rakende die Deelnemers se Hanteringsmeganismes tydens Laat-Adolesensie: Mann-Whitney U-toetsresultate

Hanteringsmeganismes	Mann-Whitney U	Z	p
Primêre beheer			
Direkte probleemoplossing	5249.00	-0.071	0.943
Probleem-gefokusde huil	5252.00	-0.506	0.613
Probleem-gefokusde aggressie	5278.00	0.00	1.00
Probleem-gefokusde vermyding	4516.50	-2.452	0.014*
Sekondêre beheer			
Sosiale/spirituele ondersteuning	4729.50	-2.205	0.027*
Emosie-gefokusde huil	5202.50	-1.041	0.298
Emosie-gefokusde aggressie	5278.00	0.00	1.00
Kognitiewe vermyding	4797.50	-1.561	0.118
Suiwer kennisies	4826.50	-1.254	0.210
Agtergelate beheer			
Doen niks	5082.50	-0.954	0.340
Weet nie	5278.00	0.00	1.00

*p < 0.05

Uit Tabel 6 is dit duidelik dat daar statisties beduidende verskille bestaan tussen manlike en vroulike laat-adolesente in hul uitdrukking van hanteringsmeganismes wat betref die kategorieë **probleem-gefokusde vermyding** en **sosiale/spirituele ondersteuning**. Statisties word aangedui dat vroulike laat-adolesente beduidend meer gebruik maak van beide hierdie hanteringsmeganismes as manlike laat-adolesente.

4.7 Frekwensies in persentasies van deelnemers se waargenome doeltreffendheid tydens laat-adolessensie op grond van geslagsverspreiding

Tabel 7 verteenwoordig die frekwensies in persentasies van die deelnemers se waargenome doeltreffendheid op grond van die geslagsverspreiding.

Tabel 7

Frekwensies in Persentasies van die Deelnemers se Waargenome Doeltreffendheid tydens Laat-Adolesensie op grond van die Geslagsverspreiding (N=255)

Waargenome doeltreffendheid	Totale groep (N=255)		Mans (n=52)		Vroue (n=203)	
	Frek.	%	Frek.	%	Frek.	%
Doeltreffende hantering	188	73.7	37	71.2	151	74.4
Ondoeltreffende hantering	38	14.9	8	15.4	30	14.8
Onseker	29	11.4	7	13.5	22	10.8
Totaal	255	100	52	100	203	100

Daar kan uit Tabel 7 afgelei word dat beide manlike en vroulike laat-adolessente hulle huidige hanteringsmeganismes as doeltreffend ervaar eerder as ondoeltreffend of onseker. Om vas te stel of die geslagsverskille statisties betekenisvol is, is die Mann-Whitney U-toets gebruik. Resultate wat verkry is, dui daarop dat daar retrospektief geen statisties beduidende verskille bestaan tussen die manlike en vroulike laat-adolessente se waargenome doeltreffendheid van hanteringsmeganismes gebruik tydens hulle vroeë kinderjare nie.

4.8 Kwalitatiewe vergelyking van die drie algemeenste vreeshanteringsmeganismes soos gerapporteer deur alle deelnemers tydens die onderhawige studie en 'n onlangse studie deur Loxton (2004)

Tabel 8 verteenwoordig kwalitatief die vergelyking tussen die drie algemeenste vreeshanteringsmeganismes soos gerapporteer deur alle deelnemers tydens hulle huidige profiel en ook retrospektiewe profiel. Hierby ingesluit is die drie vreeshanteringsmeganismes wat die algemeenste gerapporteer is tydens vroeë kinderjare soos bepaal in 'n onlangse studie van Loxton (2004).

Tabel 8

'n Kwalitatiewe Vergelyking van die Drie Algemeenste Vreeshanteringsmeganismes soos Gerapporteer deur Alle Deelnemers tydens die Onderhawige Studie en 'n Onlangse Studie deur Loxton (2004)

Rangorde van hanterings-meganismes	Huidige profiel (Laat-Adolesensie)	Retrospektiewe profiel (Vroeë Kinderjare)	Loxton (2004) (Vroeë Kinderjare)
1.	Direkte probleemoplossing	Sosiale/spirituele ondersteuning	Sosiale/spirituele ondersteuning
2.	Suiwer kognisies	Direkte probleemoplossing	Probleem-gefokusde vermyding
3.	Probleem-gefokusde vermyding	Probleem-gefokusde vermyding	Direkte probleem-oplossing

4.9 Kwalitatiewe vergelyking van die drie doeltreffendste vreeshanteringsmeganismes soos gerapporteer deur alle deelnemers tydens die onderhawige studie en 'n onlangse studie deur Loxton (2004)

Tabel 9 verteenwoordig kwalitatief die vergelyking tussen die drie doeltreffendste vreeshanteringsmeganismes soos gerapporteer deur alle deelnemers tydens hul huidige profiel en ook retrospektiewe profiel. Hierby ingesluit is die drie vreeshanteringsmeganismes wat die algemeenste gerapporteer is tydens vroeë kinderjare soos bepaal in 'n onlangse studie van Loxton (2004).

Tabel 9

'n Kwalitatiewe Vergelyking van die Drie Doeltreffendste Vreeshanteringsmeganismes soos Gerapporteer deur Alle Deelnemers tydens die Onderhawige Studie en 'n Onlangse Studie deur Loxton (2004)

Rangorde van mees doeltreffende hanterings- meganismes	Huidige profiel (Laat-Adolesensie)	Retrospektiewe profiel (Vroeë Kinderjare)	Loxton (2004) (Vroeë Kinderjare)
1.	Direkte probleemoplossing	Sosiale/spirituele ondersteuning	Sosiale/spirituele ondersteuning
2.	Suiwer kennisies	Direkte probleemoplossing	Probleem-gefokusde vermyding
3.	Probleem-gefokusde vermyding	Probleem-gefokusde vermyding	Direkte probleem- oplossing

5. **BESPREKING**

Die hanteringsmeganismes gebruik tydens vroeë kinderjare en die waargenome doeltreffendheid daarvan soos aangemeld en weergegee deur die deelnemers, sal bespreek word ooreenkomstig die verkreeë resultate van die totale groep soos deur hulle gerapporteer tydens retrospeksie oor hulle vroeë kinderjare. 'n Bespreking van die huidige laat-adolesensie-hanteringsmeganismes en die waargenome doeltreffendheid daarvan soos gerapporteer deur laasgenoemde groep, sal daarop volg.

Verder sal die rol wat geslag speel in die hanteringmeganismes en die waargenome doeltreffendheid daarvan tydens vroeë kinderjare soos herroep tydens retrospeksie en ook soos bevind tydens laat-adolesensie, bespreek word.

Ten slotte sal daar kortliks gelet word op die vergelykende resultate wat verkry is ten opsigte van die mees gerapporteerde vreeshanteringsmeganismes sowel as die doeltreffendste vreeshanteringsmeganismes wat betref die huidige profiel van laat-adolesensie, die retrospektiewe profiel van vroeë kinderjare en die bevindings van 'n onlangse Suid-Afrikaanse studie deur Loxton (2004) oor vroeë kinderjare.

5.1 Alle deelnemers se vroeë-kinderjare-hanteringsmeganismes en waargenome doeltreffendheid daarvan soos gerapporteer tydens retrospeksie

Volgens die resultate aangedui in Tabel 1, wil dit voorkom asof die meeste deelnemers, wanneer hulle hulle vroeë-kinderjare-vrese herroep het, *sosiale/spirituele ondersteuning* die meeste gebruik het as 'n hanteringsmeganisme, gevolg deur *direkte probleem-oplossing* en *probleem-gefokusde vermyding*. Die bevinding dat *sosiale/spirituele ondersteuning* as hanteringsmeganisme die meeste tydens vroeë kinderjare gebruik is, korreleer met die bevindinge van Loxton (2004) en Tremewan en Strongman (1991).

In die vergelyking van die drie breë kategorieë, naamlik primêre hanteringsmeganismes, sekondêre hanteringsmeganismes en agtergelate hanteringsmeganismes, is die volgende teenstellende resultate in die onderhawige studie verkry: Alhoewel die sekondêre hanteringsmeganismes as die doeltreffendste aangedui is, is die frekwensie van aanmelding van die primêre hanteringsmeganismes hoër as dié van die sekondêre hanteringsmeganismes. In 'n studie deur Loxton (2004) is daar ook bevind dat primêre hanteringsmeganismes verkies is bo sekondêre hanteringsmeganismes, alhoewel primêre hanteringsmeganismes ook as die doeltreffendste aangemeld is.

In die vergelyking van waargenome doeltreffendheid, is *sosiale/spirituele ondersteuning* ervaar as die doeltreffendste hanteringsmeganisme, terwyl *probleem-gefokusde vermyding* beskou is as ondoeltreffendste meganisme en *probleem-gefokusde huil* die onsekerste hanteringsmeganisme. Dit stem grootliks ooreen met die resultate van Loxton (2004) dat *niks doen* as hanteringsmeganisme die ondoeltreffendste geblyk te gewees het, terwyl *probleem-gefokusde vermyding* aangedui is as die onsekerste hanteringsmeganisme.

5.2 Hanteringmeganismes van laat-adolessensie en die waargenome doeltreffendheid daarvan soos gerapporteer deur alle deelnemers op die huidige tydstop

Volgens die resultate aangedui in Tabel 4, wil dit voorkom asof *direkte probleemoplossing*, gevolg deur *suiwer kennisies* en *probleem-gefokusde vermyding*, die meeste gebruik word as hanteringsmeganismes van vrese. *Probleem-oplossing* word meer onder laat-adolescente aangemeld as meganisme om persoonlike probleme te hanteer as vir die hantering van globale probleme (Frydenberg et al., 2003). Oğul & Gençöz (2003) bevind in 'n ondersoek na die hanteringsmeganismes van Turkse adolessente dat *probleem-gefokusde hanteringsmeganismes* sterker na vore tree as *emosie-gefokusde strategieë* in die verligting van depressiewe simptome, maar nie in die verligting van angssimptome nie.

Opvallend is dat, alhoewel *direkte probleem-oplossing* gerapporteer word as die hanteringsmeganisme wat die meeste gebruik word in die hantering van vrese tydens laat-adolessensie, die doeltreffendheid van hierdie hanteringsmeganisme bevraagteken word. As slegs gekyk word na die waargenome doeltreffendheid, blyk dit dat die deelnemers dit terselfdertyd gerapporteer het as ondoeltreffend en ook as 'n onseker hanteringsmeganisme. Die somtotaal van die mate waarin *direkte probleem-oplossing* as ondoeltreffend ervaar is as hanteringsmeganisme, saam met die persentasie van onsekerheid oor die doeltreffendheid daarvan, oorskry die mate waarin dit as doeltreffend ervaar is. *Suiwer kennisies* wat as hanteringsmeganisme die tweede meeste gerapporteer is, se aanmelding van doeltreffendheid is hoër as óf ondoeltreffendheid óf onsekerheid, en ook as laasgenoemde saam. Wat *probleem-gefokusde vermyding betref*, is die ervaring daarvan as ondoeltreffende hanteringsmeganisme meer gerapporteer as die beoordeling daarvan as doeltreffend of onseker.

5.3 Hanteringsmeganismes van vroeë kinderjare en die waargenome doeltreffendheid daarvan deur alle deelnemers gerapporteer met betrekking tot geslagsverspreiding

Volgens Tabel 2 is bevind dat beide geslagte met betrekking tot die plasing van die hanteringsmeganismes volgens 'n rangorde van een tot drie, presies ooreenstem. Beide geslagsgroepe het tydens retrospeksie die *sosiale/spirituele ondersteuningsmeganisme* verkies, gevolg deur *direkte probleem-oplossing* en *probleem-gefokusde vermyding*. Hierdie bevindinge ten opsigte van die twee mees verkose hanteringsmeganismes, stem ooreen met die resultate van 'n studie deur Loxton (2004).

Hierdie studie toon geen statisties beduidende verskille tussen geslagsgroepe ten opsigte van hanteringsmeganismes en die waargenome doeltreffendheid daarvan nie. Die resultate van 'n studie deur Tremewan en Strongman (1991) ondersteun hierdie bevindinge, aangesien die resultate ten opsigte van die twee geslagte in so 'n mate ooreengestem het, dat dit gekombineer is in die analise. Bevindinge deur Loxton (2004) bevestig ook dat geen statisties beduidende verskille ten opsigte van die waargenome doeltreffendheid van hanteringsmeganisme tussen die twee geslagsgroepe bevind is nie.

5.4 Hanteringmeganismes van laat-adolessensie en die waargenome doeltreffendheid daarvan deur alle deelnemers gerapporteer met betrekking tot geslagsverspreiding

Volgens Tabel 5 is bevind dat beide geslagte met betrekking tot die plasing van die hanteringsmeganismes volgens 'n rangorde van die eerste twee verkose hanteringsmeganismes, presies ooreenstem. Beide geslagsgroepe rapporteer *direkte probleem-oplossingsmeganisme* as

die mees verkose, gevolg deur *suiwer kennisies*. Die resultate dui egter aan dat manlike laat-adolessente *kognitiewe vermyding* en *niks doen* as hanteringsmeganismes in die derde instansie verkies, terwyl vroulike laat-adolessente *probleem-gefokusde vermyding* verkies.

Statisties betekenisvolle verskille is bevind (sien Tabel 6) tussen manlike en vroulike laat-adolessente in die rapportering van hanteringsmeganismes ten opsigte van die kategorieë *probleem-gefokusde vermyding* en *sosiale/spirituele ondersteuning*. Die vroulike laat-adolessente het meer dikwels hantering van hulle vrese deur die gebruik van die twee bogenoemde hanteringsmeganismes gerapporteer, as wat die manlike laat-adolessente het. 'n Retrospektiewe studie deur Sipes et al. (aangehaal in Loxton, 2004) maak ook melding van statisties beduidende verskille tussen geslagte onder studente in die rapportering van hanteringsmeganismes.

Hierdie studie toon geen statisties beduidende verskille tussen geslagsgroepe ten opsigte van die waargenome doeltreffendheid van hanteringsmeganismes nie. Geen studie is egter gevind waarmee hierdie bevindinge vergelyk kon word nie.

5.5 Kwalitatiewe vergelyking van die drie algemeenste en doeltreffendste vreeshanteringsmeganismes soos gerapporteer deur alle deelnemers tydens die onderhawige studie en 'n onlangse studie deur Loxton (2004)

Uit die bestudering van die rangorde van vreeshanteringsmeganismes soos saamgevat in Tabelle 8 en 9, blyk dit dat die deelnemers gerapporteer het dat die doeltreffendste hanteringsmeganismes ook as die algemeenstes toegepas word. Hierdie bevinding word bekragtig deur die studie deur Loxton (2004), waaruit dit ook blyk dat die mees algemeen gerapporteerde vreeshanteringsmeganismes ook as die doeltreffendstes bevind is.

Wat betref die standhoudendheid van vreeshanteringsmeganismes, wil dit voorkom of *direkte probleemoplossing* en *probleem-gefokusde vermyding* twee van die drie mees algemeen gerapporteerde en ook doeltreffendste hanteringsmeganisme van die vroeë kinderjare tot laat-adolessensie bly. Geen literatuur is egter hieroor gevind nie.

6. GEVOLGTREKKING EN AANBEVELINGS

Die onderhawige studie is onderneem met die primêre doel om 'n bydrae te lewer tot die reeds bestaande literatuur ten opsigte van die inhoud van en aantal vreeshanteringsmeganismes en die waargenome doeltreffendheid daarvan tydens die herroeping van vroeë kinderjare aan die een kant en tydens laat-adolessensie aan die ander kant.

Die onderhawige studie bied insiggewende bevindinge rakende die standhoudendheid van hanteringsmeganismes en die waargenome doeltreffendheid daarvan. Volgens die resultate blyk dit dat *direkte probleemoplossing* en *probleem-gefokusde vermyding* standhoudend bly as die mees gerapporteerde en doeltreffendste hanteringsmeganismes van die vroeë kinderjare af tot laat-adolessensie. Band en Weisz (1988) se studie ondersteun hierdie resultate deurdat hulle aandui dat *direkte probleem-oplossing* meer voorkom oor alle ouderdomme heen.

Dit wil voorkom asof die gebruik van sekondêre hanteringsmeganismes met ouderdom toeneem, terwyl daar 'n afname blyk te wees in die gebruik van primêre hanteringsmeganismes (Band & Weisz, 1988). Volgens Tabel 9 blyk dit nie die geval te wees in die onderhawige studie nie. Slegs een sekondêre beheermeganisme, naamlik *suiwer kennisies*, gee 'n aanduiding van sodanige verskuiwing met die toename in ouderdom.

In 'n studie deur Muris et al. (2001) is bevind dat meisies meer gebruik maak van die ondersteuning en bystand van ouers as 'n hanteringsmeganisme as wat deur seuns gerapporteer is. 'n Bevinding deur Stark, Spirito, Williams en Guevremont (aangehaal in Washburn-Ormachea et al., 2004) dui aan dat vroulike adolessente meer dikwels as manlike adolessente melding maak van die gebruik van sosiale ondersteuning. Die gemelde bevindinge deur Muris et al. (2001) en Stark et al. (aangehaal in Washburn-Ormachea et al., 2004) ondersteun die resultate van die onderhawige studie dat *sosiale/spirituele hanteringsmeganisme* meer voorkom by die retrospektiewe profiel as by die laat-adolessente-profiel (sien Tabelle 2 en 5). Daar moet egter in ag geneem word dat die deelnemers nie beperk was tot slegs een respons nie en die meerderheid deelnemers vroulik was.

Alhoewel die Vrye-Opsie-Metode aangewese geblyk te gewees het vir die doeleindes van die onderhawige studie, omdat dit deelnemers aangemoedig het om hulle hanteringsmeganismes vrylik te rapporteer, het dit die studie beperk tot die selfrapporteringsmeting. Die meeste navorsing wat in hierdie veld gedoen is, het van selfrapporteringsmeting gebruik gemaak, wat nie noodwendig die werklikheid akkuraat verteenwoordig nie. Kinders uit die vroeë-kinderjare-fase se kognitiewe en taalvaardighede is nog nie so gevorderd soos hulle gedragsbevoegdhede

nie, wat behels dat hulle meer beperk is in die verbale beskrywing van hulle hanteringsmeganismes (Rudolph et al., 1995). Hierdie beperking is gehanteer deur die gebruikmaking van retrospektiewe rapportering deur laat-adolessente oor hulle vroeë-kinderjare-hanteringsmeganismes en hulle waargenome doeltreffendheid daarvan. Alhoewel daar 'n poging aangewend is om die beperkinge te oorkom wat verwant is aan die kognitiewe en verbale vermoë van die vroeë-kinderjare-fase, kan die akkuraatheid van die inligting wat verkry is,

deur middel van die metodiek van 'n retrospektiewe studie bevraagteken word. Wat wel van waarde is, is die groot mate van ooreenstemming wat bevind is tussen die resultate van die vroeë-kinderjare-fase en die retrospektiewe studie.

In die onderhawige studie was die deelnemers nie beperk tot slegs een respons nie en gevolglik het sommige deelnemers veelvuldige response gerapporteer, terwyl daar deelnemers was wat geen response gelewer het nie. Die implikasie hiervan is dat dit die statistiese verwerking en interpretasie beïnvloed het. Dit het 'n verdere implikasie dat daar nie 'n suiwer beeld van die response ten opsigte van die persentasies van vreeshanteringsmeganismes en die doeltreffendste hanteringsmeganismes verkry kon word nie. Daar kon gevolglik dus nie 'n persentasie van deelnemers aangemeld word, wat 'n sekere hanteringsmeganisme gerapporteer het nie, maar slegs die persentasie hanteringsmeganismes wat die meeste aangemeld is.

Vir toekomstige studies sou dit aangewese wees om ondersoek in te stel na die rol wat kultuur, etnisiteit, godsdiens en sosio-ekonomiese status in die toepassing en aanmelding van hanteringsmeganismes en die waargenome doeltreffendheid daarvan speel in die Suid-Afrikaanse milieu. Tydens die onderhawige studie is daar as deelnemers slegs gebruik gemaak van eerstejaarstudente wat sielkunde as vak aan een spesifieke tersiêre instansie neem. Hierdie groep is nie noodwendig verteenwoordigend van die deursnee student aan die een kant, of die deursnee Suid-Afrikaanse adolessent aan die ander kant nie, en dit kan as 'n beperking beskou word, in die sin dat dit verdere implikasies het betreffende die veralgemeenbaarheid van die resultate.

Verdere studie in hierdie veld sou vereis dat daar van 'n grondslag af gewerk word wat groter voorsiening maak vir die kompleksiteit verbonde aan hantering en meer verfynde hanteringsmodelle (Rudolph et al., 1995). Daar is benaderings nodig wat hantering beskou as 'n veelvlakkige proses om sodanige modelle te konstrueer. Vir die totstandkoming van sulke modelle, word 'n hiërargiese beskouing van hantering voorgestel, aangesien hantering nie bloot verwys na spesifieke gedrag, wat slegs eendimensioneel aangemeld kan word nie (Skinner et al., 2003). Soos wat Pearlin en Schooler (1978) ook beklemtoon, is hantering nie eendimensionele

gedrag nie, maar vind dit eerder op verskeie vlakke plaas en omvat veelvoudige vorme van gedrag, kognisies en persepsies. Vir toekomstige navorsing kan daar dus gelet word op die ondersoek na en gebruik van 'n hiërargiese model van hantering, wat toepaslik is vir hantering oor verskeie situasies heen, en ook verskillende ontwikkelingsstadia en ouderdomme. Rudolph et al. (1995) wys daarop dat dit nodig is dat navorsing oor hantering meer ontwikkelings sensitiewe modelle moet konstrueer, eerder as wat bloot aanvaar word dat daar kontinuïteit bestaan tussen die hantering en funksionering van kinders en volwassenes. Inter-individuele eienskappe (soos die invloed van ouderdom op die proses van hantering) en intra-individuele faktore (soos die invloed van vorige hanteringservaringe) behoort binne so 'n voorgestelde model aandag te geniet (Rudolph et al., 1995).

Die waarde van die huidige studie lê dus in die bydrae wat daardeur gelewer word tot die bestaande literatuur ten opsigte van die inhoud en frekwensie van die aantal hanteringsmeganismes en die waargenome doeltreffendheid daarvan tydens die herroeping van vroeë kinderjare en laat-adolessensie. Die standhoudendheid van hanteringsmeganismes blyk uit die rapportering van die algemeenste en doeltreffendste hanteringsmeganismes wat strek van die vroeë kinderjare tot laat-adolessensie, en hierdie insiggewende bevindinge word bekragtig deur Loxton (2004) se onlangse Suid-Afrikaanse studie in hierdie veld. Die implikasies hiervan is verreikend, want indien hanteringsmeganismes reeds tydens die vroeë-kinderjare-fase ondoeltreffend sou blyk te wees, bestaan die moontlikheid dat individue wat hierdie ondoeltreffende hanteringsmeganismes in latere fases toepas, veel meer kwesbaar sou wees ten opsigte van emosionele nood.

Die aanleer van doeltreffende hanteringsmeganismes kan die voorkoming van siektes en die vermindering van onvanpaste gedrag voorkom (Fallin et al., 2001). Die verandering van ondoeltreffende en onsuksesvolle hanteringsmeganismes blyk 'n praktiese intervensie te wees wat gefasiliteer kan word deur verskeie persone. Fallin et al. (2001) stel verder voor dat die aanleer van hanteringsvaardighede deel moet vorm van die skoolkurrikulum, sodat kinders bemagtig kan word in die hantering van hul stres. Dit blyk uit die literatuur (Fallin et al., 2001) dat die aanleer en gebruik van doeltreffende hanteringsmeganismes die beste in 'n multi-dissiplinêre span van sielkundiges, opvoeders, dosente, ouers en opvoedkundige personeel aangeleer kan word. In die besonder kan die oordrag van inligting oor die hantering van vrese kinders bevoordeel deurdat dit hulle kan leer om hulle vrese doeltreffend te hanteer.

7. VERWYSINGSLYS

- Aspinwall, L.G., & Taylor, S.E. (1997). A stitch in time: Self-regulation and proactive coping. *Psychological Bulletin*, 121(3), 417-436.
- Band, E.B., & Weisz, J.R. (1988). How to feel better when it feels bad: Children's perspectives on coping with everyday stress. *Developmental Psychology*, 24(2), 247-253.
- Barlow, R.A., & Byrne, D. (1998). *Social psychology* (9th ed). London: Allyn and Bacon.
- Botha, A. Van Ede, D.M., Louw, A.E., Louw, D.A., & Ferns, I. (1998). Die kleutertydperk. In D.A. Louw, D.M. van Ede, & A.E. Louw. (Eds.). *Menslike ontwikkeling* (3de uitgawe) (pp. 237-322). Kaapstad: Kagiso Tersiër.
- Brems, C. (2000). *A comprehensive guide to child psychotherapy* (2nd ed.). London: Allyn and Bacon.
- Byrne, B. (2000). Relationship between fear, self-esteem, and coping strategies in adolescence. *Adolescence*, 35(137), 201. Onttrek op 5 Julie 2005 van Questia-databasis, <http://www.questia.com>.
- Compas, B.E., Connor-Smith, J.K., Saltzman, H., Thomsen, A.H., & Wadsworth, M.E. (2001). Coping with stress during childhood and adolescence: Problems, progress and potential in theory and research. *Psychological Bulletin*, 127(1), 87-127.
- Crosser, S. (2002). *Childhood fears: Helping children cope*. Onttrek op 5 Julie 2005 van [http://www.earlychildhood.com/Articles/index.cfm? A=244&FuseAction=Article](http://www.earlychildhood.com/Articles/index.cfm?A=244&FuseAction=Article)
- Duncan, N., & Rock, B. (1997). The impact of political violence on the lives of South African children. In C. de la Rey, N. Duncan, T. Shefer, & A. van Niekerk (Eds.), *Contemporary issues in human development: A South African focus* (pp. 133-155). Johannesburg: International Thompson Publishing.
- Eme, R., & Schmidt, D. (1978). The stability of children's fears. *Child Development*, 49, 1277-1279.
- Fallin, K., Wallinga, C., & Coleman, M. (2001). Helping children cope with stress in the classroom setting. *Childhood Education*, 78(1), 17. Onttrek op 5 Julie 2005 van Questia-databasis, <http://www.questia.com>.
- Field, A. (2005). *Discovering statistics using SPSS* (2nd ed.). London: Sage.
- Fields, L., & Prinz, R.J. (1997). Coping and adjustment during childhood and adolescence. *Clinical Psychology Review*, 17(8), 937-976.

- Frydenberg, E., Lewis, R., Kennedy, G., Ardila, R., Frindte, W., & Hannoun, R. (2003). Coping with concerns: An exploratory comparison of Australian, Colombian, German, and Palestinian adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 32(1), 59+. Onttrek op 5 Julie 2005 van Questia-databasis, <http://www.questia.com>.
- Frydenberg, E., & Rowley, G., (1998). Coping with social issues: What Australian university students do. *Issues in Educational Research*, 8(1), 33-48.
- George, D., & Mallery, P. (1999). *SPSS for windows. Step by step. A simple guide and reference*. Boston: Allyn and Bacon.
- Gerdes, L.A., Louw, A.E., Van Ede, D.M., & Louw, D.A. (1998). Vroeë en middel- volwassenheid. In D.A. Louw, D.M. van Ede, & A.E. Louw (Reds.), *Menslike ontwikkeling* (3de uitgawe) (pp. 477-593). Kaapstad: Kagiso Tersiër.
- Government Gazette. (1997). *White paper for social welfare*. Pretoria: Government Printer.
- Graziano, A.M., DeGiovanni, I.S., & Garcia, K.A. (1979). Behavioural treatment of children's fears: A review. *Psychological Bulletin*, 86, 804-803.
- Green, C. (1984). *Toddler taming*. Alberton: Galago Publishing.
- Gullone, E. (2000). The development of normal fear: A century of research. *Clinical Psychology Review*, 20(4), 429-451.
- Gullone, E., & King, N.J. (1993). The fears of youth in the 1990's: Contemporary normative data. *Journal of Genetic Psychology*, 154(2), 137-153.
- Isaacs, M., & Marks, M.D. (1978). *Living with fear*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Jones, K. (2000). *Now what? Dealing with kids' fear of the future*. Onttrek op 5 Julie 2002 van http://www.youthspecialities.com/articles/topics/adolescent_development/fear_of_future.php?
- King, N.J., Gullone, E., & Ollendick, T.H. (1990). Fears in children and adolescents with chronic medical conditions. *Journal of Clinical Child Psychology*, 19(2), 173-176.
- Lewis, C.L., & Brown, S.C. (2002). Coping strategies of female adolescents with HIV/AIDS. *ABNF Journal*. Onttrek op 5 Julie 2005 van Questia-databasis, <http://www.questia.com>.
- Loxton, H.S. (2004). *Expressed fears and coping mechanisms of a selected group of preschool children*. Ongepubliseerde doktorsproefskrif, Universiteit Stellenbosch.
- Mandela, N. (1993). *Nobel peace prize acceptance speech*. Onttrek op 16 Augustus 2005 van <http://www.anc.org.za/ancdocs/speeches/nobelnm.html>.

- Marks, I. (1987). The development of normal fear: A review. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 28, 667-697.
- Muris, P., Van Brakel, A., & Meesters, C. (1998). Coping styles, anxiety and depression in children. *Psychological Reports*, 83, 1225-1226.
- Netshiombo, K. (2001). Violence and preschoolers: Healthy development at risk. *ChildrenFIRST*.
 Onttrek op 3 Februarie 2005 van
<http://www.childrenfirst.org.za/shownews?mode=content&id=17377&refto=2635>.
- Oğul, M., & Gençöz, T. (2003). Roles of perceived control and coping strategies on depressive and anxiety symptoms of Turkish adolescents. *Psychological Reports*, 93, 659-672.
- Ollendick, T.H., & King, N.J. (1998). Empirically supported treatments for children with phobic and anxiety disorders: Current status. *Journal of Clinical Child Psychology*, 27(2), 156-162.
- Pearlin, L.I., & Schooler, C. (1978). The structure of coping. *Journal of Health and Social Behavior*, 19, 2-21.
- Pillay, A.L., Edwards, S.D., Sargent, C., & Dhlomo, R.M. (2001). Anxiety among university students in South Africa. *Psychological Reports*, 88, 1182-1186.
- Rudolph, K.D., Dennig, M.D., & Weisz, J.R. (1995). Determinants and consequences of children's coping in the medical setting: Conceptualization, review and critique. *Psychological Bulletin*, 118(3), 328-357.
- Simons, C., Aysan, F., Thompson, D., Hamarat, E., & Steele, D. (2002). Coping resource availability and level of perceived stress as predictors of life satisfaction in a cohort of Turkish college students – statistical data included. *College Student Journal*, 36(1), 129+. Onttrek op 7 Julie 2005 van Questia-databasis, <http://www.questia.com>.
- Sipes, G., Rardin, M., & Fitzgerald, B. (1985). Adolescent recall of childhood fears and coping strategies. *Psychological Reports*, 57, 1215-1223.
- Skinner, A., Edge, K., Altman, J., & Sherwood, H. (2003). Searching for structure of coping: A review and critique of category systems for classifying ways of coping. *Psychological Bulletin*, 129(2), 216-269.
- Spaccarelli, S. (1994). Stress, appraisal, and coping in child sexual abuse: a theoretical and empirical review. *Psychological Bulletin*, 116(2), 340-362.
- Tremewan, T., & Strongman, K.T. (1991). Coping with fear in early childhood: Comparing fiction with reality. *Journal of Early Child Development and Care*, 71, 13-34.

Wait, J., Meyer, J.C., & Loxton, H.S. (2004). *Human development: A psychosocial approach*. Parow East: Ebony Books.

Washburn-Ormachea, J.M., Hillman, S.B., & Sawilowsky, S.S. (2004). Gender and gender-role orientation differences on adolescents' coping with peer stressors. *Journal of Youth and Adolescence*. 33(1), 31+. Onttrek op 7 Julie 2005 van Questia-databasis, <http://www.questia.com>.

